

70. Зважаючи на все сказане вище, відповідь на запитання національного суду має полягати в тому, що директиви 2000/31, 2001/29, 2004/48 та 2002/58 не вимагають від держав-членів встановлювати в такій ситуації, як у головному провадженні, обов'язок повідомляти персональні дані для забезпечення ефективного захисту авторських прав у межах цивільного провадження. Проте законодавство Співтовариства вимагає, щоб при транспозиції цих директив держави-члени поклалися на таке їхнє тлумачення, що дає змогу досягти справедливого балансу між різними основними правами, захищеними правовим порядком Співтовариства. Крім того, при здійсненні транспозиції цих директив, органи влади та суди держав-членів повинні не тільки тлумачити своє національне законодавство відповідно до цих директив, а й переконатися, що воно не вступає у конфлікт із цими фундаментальними правами або з іншими загальними принципами законодавства Співтовариства, такими як принцип пропорційності.

Правові позиції Верховного Суду

Господарська юрисдикція

ПРО ПИТАННЯ НАЯВНОСТІ МІЖ СТОРОНАМИ ДЕЛІКТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ТА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАПОДІЯНУ ШКОДУ, ЗАВДАНУ НЕМОЖЛИВІСТЮ ПОВЕРНУТИ АРЕШТОВАНИЙ ТОВАР ПІСЛЯ ЗНЯТТЯ АРЕШТУ*

Товариство з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) “Пандеон” звернулося до Господарського суду Сумської області з позовом про стягнення з Державного бюджету України через Головне управління Державної казначейської служби України у Сумській області в рахунок відшкодування шкоди, завданої Головним управлінням Національної поліції в Сумській області (далі – ГУНП у Сумській області) у розмірі 1 687 773,47 грн, збитків, понесених у зв'язку із втратою майна; стягнення з Державного бюджету України через Головне управління Державної казначейської служби України у Сумській області в рахунок відшкодування шкоди, завданої ГУНП у Сумській області в розмірі 2 664 726,54 грн упущеної вигоди; стягнення з Державного бюджету України через Голов-

* Витяг із постанови Великої Палати Верховного Суду від 12 березня 2019 р. у господарській справі № 920/715/17, сформований Л. Сидоровою.

не управління Державної казначейської служби України у Сумській області в рахунок відшкодування шкоди, завданої ГУНП у Сумській області, в розмірі 10 351 730,35 грн збитків, що складаються зі стягнутих із позивача на користь третьої особи за судовим рішенням штрафних санкцій і судового збору.

Мотивуючи позов, ТОВ “Пандеон” вказувало на те, що збитки, заявлені до стягнення, понесені ним у зв'язку з бездіяльністю ГУНП у Сумській області, яке не повернуло вилучений на підставі ухвали Приморського районного суду товар після скасування арешту на цей товар у повному обсязі та своєчасно.

Позивач посилався на приписи статей 22, 1166, 1172, 1173, 1174, 1176 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), статей 167–169 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 р. № 1104 (далі – Порядок).

Позивач також зазначив, що зміст статей 1173–1174 ЦК України прямо вказує, що шкода відшкодовується незалежно від вини органів або посадової особи, яка її завдала, а отже, в цій справі не підлягає встановленню наявності або відсутності вини ГУНП у Сумській області, яке не забезпечило збереження майна позивача та не виконало приписи ст. 169 КПК України.

Рішенням Господарського суду Сумської області від 12 грудня 2017 р. у задоволенні позову відмовлено.

Рішення мотивовано тим, що позивач не довів наявності у діях (бездіяльності) відповідачів усіх елементів цивільного правопорушення, а також не довів того, що саме відповідачами у цій справі завдано шкоди позивачу. Оскільки відповідач не приймав незаконних рішень, не вчиняв незаконних дій чи бездіяльності, які спричинили завдану позивачу шкоду, то безпідставними та необґрунтованими є також посилання позивача на положення статей 1173 та 1174 ЦК України, що передбачають відшкодування шкоди, завданої фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади, посадовою або службовою особою органу державної влади незалежно від вини цих органів та цих осіб. Місцевий господарський суд дійшов висновку, що у цьому випадку до спірних правовідносин має застосовуватися спеціальна норма, а саме ч. 6 ст. 1176 ЦК України, якою передбачено, що шкода,

завдана фізичній або юридичній особі внаслідок іншої незаконної дії або бездіяльності чи незаконного рішення органу дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду, відшкодовується на загальних підставах, тобто відповідно до загальних положень глави 82 цього Кодексу.

Постановою Харківського апеляційного господарського суду від 20 березня 2018 р. рішення Господарського суду Сумської області від 12 грудня 2017 р. скасовано та прийнято нове судове рішення, яким позов задоволено; стягнуто з Державного бюджету України через Головне управління Державної казначейської служби України у Сумській області на користь ТОВ “Пандеон” 14 704 230,36 грн у рахунок відшкодування шкоди, завданої ГУНП у Сумській області; стягнуто з ГУНП у Сумській області на користь ТОВ “Пандеон” 220 563,45 грн судового збору за подання позовної заяви та 330 845,18 грн судового збору за подання апеляційної скарги.

Посилаючись на положення Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), а також практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), господарський суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що правовому захисту на підставі норм Конвенції підлягають як право позивача вимагати виконання судового рішення про повернення майна, так і право мирного володіння майном, яке полягає в отриманні (поверненні у власність) майна й отриманні прибутків від нього, у зв'язку із чим позов підлягає задоволенню.

При цьому апеляційний суд також врахував, що строк виконання обов'язку повернути майно вже наступив, а заява відповідача про виконання цього обов'язку у невизначений термін юридично еквівалентна невиконанню цього обов'язку. Крім того, майно вибуло з володіння власника внаслідок адміністративної процедури, тобто поза його волею, і з порушенням закону, що встановлено рішеннями судів, а за таких обставин покладення ризику зникнення майна на самого позивача суперечить принципу справедливості.

Заступник прокурора Харківської області подав до Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду касаційну скаргу на постанову Харківського апеляційного господарського суду від 20 березня 2018 р., в якій просив постанову скасувати та залишити в силі рішення суду першої інстанції.

Справу № 920/715/17 передано на розгляд Великої Палати Верховного Суду як таку, що має важливе значення для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовної практики при вирішенні питання самостійного встановлення господарськими судами незаконності дій

органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування під час розгляду справ про відшкодування шкоди, яка завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю вказаних органів.

Заслухавши суддю-доповідача, перевіривши наведені в касаційній скарзі доводи, Велика Палата Верховного Суду дійшла таких висновків.

Відповідно до ст. 22 ЦК України особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. Збитками, згідно з ч. 2 цієї статті, є втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також втрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки), доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

За загальними положеннями, передбаченими ст. 1166 ЦК України, майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, заподіяна майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини.

Спеціальні підстави відповідальності за шкоду, завдану органом державної влади, зокрема органами дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду, визначені ст. 1176 ЦК України. Ці підстави характеризуються особливостями суб'єктного складу заподіювачів шкоди, серед яких законодавець виокремлює посадових чи службових осіб органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, органи досудового розслідування, прокуратури або суду, та особливим способом заподіяння шкоди. Сукупність цих умов і є підставою покладення цивільної відповідальності за завдану шкоду саме на державу.

Шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується державою лише у випадках вчинення незаконних дій, вичерпний перелік яких охоплюється ч. 1 ст. 1176 ЦК України, а саме у випадку незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт.

За відсутності підстав для застосування ч. 1 ст. 1176 ЦК України в інших випадках заподіяння шкоди цими органами діють правила ч. 6 цієї статті – така шкода відшкодовується на загальних підставах, тобто

відповідно до загальних правил про відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, їх посадовими та службовими особами (статті 1173, 1174 ЦК України).

Шкода, завдана фізичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю посадової особи органу державної влади при здійсненні нею своїх повноважень, відшкодовується на підставі ст. 1174 ЦК України.

Статті 1173, 1174 ЦК України є спеціальними і передбачають певні особливості, характерні для розгляду справ про деліктну відповідальність органів державної влади та посадових осіб, які відмінні від загальних правил деліктної відповідальності. Так, зокрема, цими правовими нормами передбачено, що для застосування відповідальності посадових осіб та органів державної влади наявність їх вини не є обов'язковою. Втім, цими нормами не заперечується обов'язковість наявності інших елементів складу цивільного правопорушення, які є обов'язковими для доказування у спорах про стягнення збитків.

Необхідною підставою для притягнення органу державної влади до відповідальності у вигляді стягнення шкоди є наявність трьох умов: неправомірні дії цього органу, наявність шкоди та причинний зв'язок між неправомірними діями і заподіяною шкодою, і довести наявність цих умов має позивач, який звернувся з позовом про стягнення шкоди на підставі ст. 1173 ЦК України.

У цій господарській справі дії (бездіяльність) ГУНП у Сумській області, внаслідок яких (якої) було завдано шкоди, є основним предметом доказування та, відповідно, встановлення у цій справі, оскільки відсутність такого елемента делікту свідчить про відсутність інших складових цієї правової конструкції та самого заподіяння шкоди як юридичного факту, внаслідок якого виникають цивільні права та обов'язки (ст. 11 ЦК України).

У статті 16 КПК України визначено, що позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому цим Кодексом.

За змістом ст. 170 КПК України арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому цим Кодексом порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та (або) користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом злочину, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можли-

вої конфіскації майна. Арешт майна скасовується у встановленому цим Кодексом порядку.

Обов'язок уповноваженої службової особи забезпечити схоронність тимчасово вилученого майна визначений ч. 4 ст. 168 КПК України та Порядком.

Відповідно до ст. 174 КПК України арешт майна може бути скасовано повністю чи частково ухвалою слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого, їх захисника чи законного представника, іншого власника або володільця майна, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо вони доведуть, що в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба або арешт накладено необґрунтовано.

Згідно зі ст. 169 КПК України у разі скасування арешту тимчасово вилучене майно повертається особі, у якої воно було вилучено.

Отже, обов'язок належно зберігати тимчасово вилучене майно та негайно повернути тимчасово вилучене майно після скасування ухвали про накладення арешту на майно прямо передбачений чинним законодавством.

Відповідно до ст. 1 Першого протоколу до Конвенції кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів.

При цьому відповідно до положень ст. 13 Конвенції кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

Відповідно до ст. 1192 ЦК України з урахуванням обставин справи суд за вибором потерпілого може зобов'язати особу, яка завдала шкоди майну, відшкодувати її в натурі (передати річ такого ж роду і такої ж якості, полагодити пошкоджену річ тощо) або відшкодувати завдані збитки у повному обсязі.

Особою, відповідальною перед потерпілим за шкоду, завдану органами державної влади, їх посадовими та службовими особами, відповід-

но до наведених вище положень ЦК України, та відповідачем у справі є держава, яка набуває і здійснює свої цивільні права та обов'язки через органи державної влади у межах їхньої компетенції, встановленої законом. Таким органом у цій справі є ГУНП у Сумській області як особа, відповідальна у спірний період за збереження та повернення тимчасового вилученого майна, та Казначейська служба, яка здійснює списання коштів з державного бюджету на підставі рішення суду.

Враховуючи викладене, Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновком суду апеляційної інстанції про те, що визначений законом обов'язок повернути майно невиконаний державою Україна, у спірних правовідносинах не надано жодних гарантій повернення майна, не встановлено строку повернення такого майна, в зв'язку з чим наявні підстави для стягнення з Державного бюджету України заподіяних позивачу збитків.

Щодо виключно правової проблеми у питанні самостійного встановлення господарськими судами незаконності дій органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування під час розгляду справ про відшкодування шкоди, Велика Палата Верховного Суду визначила, що питання наявності між сторонами деліктних зобов'язань та цивільно-правової відповідальності за заподіяну шкоду перебуває у площині цивільних правовідносин потерпілого та держави, що не регулюються нормами КПК України, а господарський суд самостійно встановлює наявність чи відсутність складу цивільного правопорушення, який став підставою для стягнення шкоди, оцінюючи надані сторонами докази.

Суд апеляційної інстанції правильно взяв до уваги відповідні судові рішення про скасування арешту товару та повідомлення працівників відповідача про неможливість повернути цей товар як належні та допустимі докази протиправності позбавлення позивача належного йому майна.

Стверджуючи про необхідність попереднього судового рішення, яким має бути встановлено протиправність відповідних дій, рішень чи бездіяльності державного органу при здійсненні кримінального провадження, як підстави для відшкодування шкоди, скаржник не врахував, що спірні деліктні правовідносини виникли у зв'язку з втратою тимчасово вилученого майна, тобто через дії, які не опосередковуються регулюванням КПК України.

Розглядаючи доводи касаційної скарги щодо необґрунтованості та недоведеності розміру стягнутої судовим рішенням шкоди, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що постанова суду апеляційної інстанції не містила достатнього обґрунтування того, що позивач довів

ПРО ПИТАННЯ НАЯВНОСТІ МІЖ СТОРОНАМИ ДЕЛІКТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ...

наявність причинно-наслідкового зв'язку між діями органів держави (зокрема й ГУНП у Сумській області) та збитками, які позивач зазнав у зв'язку з понесенням ним додаткових витрат (пені, судового збору), стягнутих за судовим рішенням на користь ТОВ "Суми-Руно" за неналежне виконання договору поставки від 10 жовтня 2016 р.; наявність у цьому випадку складових цивільного правопорушення взагалі не була предметом дослідження та оцінки суду апеляційної інстанції.

Суд окремо зазначив, що, враховуючи фактичну дату вилучення товару (6, 7, 17 жовтня 2016 р.) та укладаючи договір поставки 10 жовтня 2016 р., позивач був обізнаний про тимчасове позбавлення його прав володіння та користування відповідним майном, тобто у питанні можливості додержання строків поставки вилученого майна, передбачених договором, діяв на власний ризик.

Таким чином, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку про відсутність підстав для задоволення позовних вимог у частині стягнення збитків, ухваливши відповідне рішення про відмову у позові в цій частині.

Ratio Decidendi

ЮРИДИЧНИЙ ПОРТАЛ

Професійний помічник суддів,
адвокатів та прокурорів

<http://rd.ua>